

Ks. Adam Romejko

**PROBLEM POKOJU W AFRYCE
W ADHORTACJACH APOSTOLSKICH
ECCLESIA IN AFRICA
*I AFRICAE MUNUS***

**THE QUESTION OF PEACE IN AFRICA
IN APOSTOLIC EXHORTATIONS
*ECCLESIA IN AFRICA AND AFRICAE MUNUS***

Słowa kluczowe: pokój w Afryce, Kościół katolicki w Afryce, Jan Paweł II, Benedykt XVI, adhortacje apostolskie *Ecclesia in Africa* i *Africae munus*, ewangelizacja Afryki

Wstęp

Jednym z tematów społecznego nauczania Kościoła katolickiego jest kwestia pokoju. Prezentując ją odwołuje się do tekstów biblijnych, nauczania papieży ostatniego stulecia oraz wydawanych w tym czasie dokumentów kościelnych. Odnosząc się do pokoju na kontynencie

afrykańskim warto podkreślić, że argumentacja teologiczna (czy szerzej – religijna) jest uzasadniona. Zwraca się uwagę, że Afrykanin jest z natury religijny i że wpływ wartości inspirowanych religijnie nie kończy się na przysłowiowej kruchcie. Do tego nawiązał Jan Paweł II, gdy stwierdził: „Afrykanie mają głęboki zmysł religijny, poczucie sacrum, świadomość istnienia Boga Stwórcy i świata duchowego. Ludy Afryki są też głęboko świadome rzeczywistości grzechu w jego postaciach indywidualnych i społecznych oraz odczuwają także potrzebę aktów oczyszczenia i zadośćuczynienia”¹. Lider południowoafrykańskich anglikanów abp Desmond Tutu wspominając studia teologiczne w Londynie, w czasie których europejscy profesorowie i studenci szukali odpowiedzi na temat istnienia Boga, stwierdził z pewnym zaangażowaniem: „Nasi ludzie nie mają wątpliwości, że Bóg istnieje i oni doskonale wiedzą, kim jest Bóg. Nie trzeba ich przekonywać, że Bóg jest dobry i wszechmogący” (tłum. A. R.)².

W niniejszym artykule zaprezentowana zostanie kwestia pokoju w dwóch adhortacjach apostołskich – Jana Pawła II *Ecclesia in Africa* (1995) i Benedykta XVI *Africae munus* (2011)³. Adhortacja (łac. *adhortatio* – napomnienie) to dokument kościelny będący podsumowaniem obrad prowadzonych w ramach Synodu Biskupów⁴. Pomimo że adhortacje sygnowane są przez papieży, stanowią one owoc kolektywnej wymiany doświadczeń w czasie przygotowań jak i samych obrad synodal-

¹ Jan Paweł II, *Ecclesia in Africa*, w: M. Romanek (red.), *Adhortacje apostołskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, 1979–1995, Kraków 2006, nr 42.

² Cyt. za: J. Allen, *Rabble-Rouser for Peace. The Authorized Biography of Desmond Tutu*, New York – London – Toronto – Sydney 2006, s. 135–136. Więcej nt. proponowanej przez Desmonda Tutu teologicznej interpretacji zjawisk politycznych i społecznych zob.: A. Romejko, *Rola arcybiskupa Desmonda Tutu w walce z apartheidem*, w: A. Żukowski (red.), *Ugrupowania polityczne i ruchy społeczne w Afryce*, „Forum Politologiczne” t. 9, Olsztyn 2009, s. 125–165.

³ Nazwy poszczególnych dokumentów pochodzą od pierwszych słów ich tekstów w języku łacińskim. Tytuły powyższych oznaczają w języku polskim odpowiednio: *Kościół w Afryce* i *Zadanie Afryki*.

⁴ Por. adhortacje Jana Pawła II poświęcone poszczególnym kontynentom: *Ecclesia in America* (1999), *Ecclesia in Asia* (1999), *Ecclesia in Oceania* (2002) i *Ecclesia in Europa* (2003).

nych⁵. Najpierw zaprezentowana zostanie kwestia pokoju nauczaniu kościelnym, tj. w Piśmie Świętym oraz Tradycji, w tym w dokumentach Soboru Watykańskiego II (1962–1965), *Katechizmie Kościoła katolickiego* (1992), *Kompendium nauki społecznej Kościoła* (2004), a także społecznym nauczaniu papieży⁶. Następnie podjęta zostanie sprawa pokoju w adhortacjach *Ecclesia in Africa* i *Africae munus*.

Pokój w nauczaniu kościelnym

Punktem wyjścia refleksji teologicznej jest Pismo Święte. Analiza tekstów biblijnych na temat pokoju (hebr. *szalom*, gr. *eirene*) uzasadnia stwierdzenie, iż stanowi on wielowymiarową rzeczywistość. Z jednej strony, pokój to stan niezakłóconego posiadania dóbr materialnych, a także szczęścia oraz zdrowia, z drugiej zaś to harmonia współistnienia z Bogiem, ludźmi i otaczającym światem⁷.

Pokój to także program działalności o religijnym i społeczno-politycznym charakterze. Jako taki był on ważnym elementem starotestamentowego profetyzmu (głównie VIII–V w. p.n.e.). Prorocy (gr. *profetes* – mówiący w imieniu Boga) krytykowali w swych wystąpieniach postawę rządzących i bogatych. Zwracali uwagę na wykorzystywanie biednych i słabych – tych, którzy nie potrafili się sami bronić. Słowa

⁵ Przygotowania do dwóch zgromadzeń synodalnych nt. Afryki, które obradowały w 1994 i 2009 r. rozpoczynano od publikacji wytycznych (*Lineamenta*, odpowiednio w 1990 i 2006 r.). Na ich bazie toczono w Kościele afrykańskim (na różnych szczeblach) dyskusję, której owocem był służący w czasie obrad synodalnych dokument roboczy (*Instrumentum laboris*, odpowiednio w 1993 i 2009 r.). Opinie uczestników zgromadzenia synodalnego artykułowane były w ramach tzw. *Propositiones*. Schemat ten zastosowano później przygotowując obrady dotyczące innych kontynentów; zob.: J. Górski, *Na drodze do afrykańskiego synodu*, w: J. Różański (red.), *Ecclesia in Africa. Pojednanie, sprawiedliwość i pokój – wyzwania dla Kościoła w Afryce na początku XXI w.*, Warszawa 2006, s. 21.

⁶ Por. *Africae munus*, nr 95.

⁷ X. Léon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, Poznań 1993, s. 492.

krytyki kierowane były także do ludu⁸. W czasach chrześcijańskich pokój staje się celem działalności ewangelizacyjnej, która podobnie jak w ramach profetyzmu ma na celu uzdrowienie relacji międzyludzkich.

Pokój był ważnym motywem idei mesjańskiej. Oczekiwano na mesjasza, księcia pokoju, którego nadejście miało przynieść pokój postrzegany jako brak wojny i niepokojów połączony z ogólnym odprężeniem (por. Iz 9,5–6). Zwraca się uwagę, że żydowska koncepcja mesjasza różni się od chrześcijańskiej. Centrum żydowskiego mesjanizmu stanowi czas, w którym Izrael przestanie być ciemniony przez inne narody. Paradoksem jest, że (żydowskie) czasy mesjańskie mogą odbyć się bez mesjasza. Wystarczy brak zagrożenia i wojny⁹.

W Nowym Testamencie centralne miejsce zajmuje osoba Jezusa Chrystusa, w którego zbawczym dziele (życiu, męce i zmartwychwstaniu) dostrzega się źródło pojednania i pokoju między Bogiem a ludźmi. Pojednanie i pokój stają się możliwe dzięki obecności Ducha Świętego. Doświadczenie tego jest ważnym elementem przepowiadania Dobrej Nowiny – ewangelizacji¹⁰.

Prezentując nauczanie Kościoła katolickiego w odniesieniu do zjawisk społecznych i politycznych chętnie przywołuje się dokumenty Soboru Watykańskiego II, który obradował w Watykanie w latach 1962–1965. Dokumentem, w którym zawarto najwięcej odniesień do kwestii pokoju, jest *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes*¹¹. Zwraca się w niej uwagę, że pokój to coś

⁸ E. Dąbrowski, *Profetyzm*, w: E. Dąbrowski (red.), *Podręczna encyklopedia biblijna*, t. 2, M – Z, Poznań – Warszawa – Lublin 1959, s. 342–343; A. Deissler, *Propheten, Prophetische Bücher des AT*, w: K. Rahner und andere (Hrsg.), *Sacramentum mundi. Theologisches Lexikon für die Praxis*, Bd. 3, *Konfessionalismus bis Quietismus*, Freiburg – Basel – Wien 1969, s. 1290; W. Pikor, *Profetyzm*, w: E. Gigilewicz (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 16, *Porpora – Reptowski*, Lublin 2012, k. 445–446.

⁹ A. Mello, *Judaizm*, Kraków 2003, s. 94–95. Z „mesjanizmem bez mesjasza” można spotkać się w ideologii współczesnego państwa Izrael, w ramach której zasadniczym motywem działań politycznych i militarnych jest zapobieżenie wszelkim zagrożeniom.

¹⁰ X. Léon-Dufour, op. cit., s. 492.

¹¹ Kwestii pokoju poświęcono rozdział V *Gaudium et spes* pt. *Potrzeba umacniania pokoju i rozwijania wspólnoty narodów*.

więcej niż brak wojny. Jest on dziełem sprawiedliwości oraz praktykowania cnoty miłości, która „przesuwa” granice tego, co sprawiedliwe¹². Wymienia się przyczyny braku pokoju. Są to: nierówności gospodarcze, opieszale działania zaradcze, żądza panowania, pogarda dla człowieka, nieufność, pycha i inne wpływające z egoizmu namiętności¹³. Zadaniem Kościoła jest wychowywanie człowieka, który będzie miłował pokój i w sposób czynny przyczyniał się do jego umacniania. Potrzeba też skoordynowanych działań o charakterze międzynarodowym¹⁴.

W wydanym w 1992 r. *Katechizmie Kościoła katolickiego* zagadnienie pokoju potraktowano w sposób marginalny. Omawiając piąte przykazanie Dekalogu *nie zabijaj* (nr 2302–2317) odniesiono się do usprawiedliwionej obrony z użyciem siły militarnej (tzw. wojny sprawiedliwej). Skrytykowano wojnę totalną jako zbrodnię przeciw Bogu i człowiekowi oraz takie działania jak: gromadzenie broni, wyścig zbrojeń oraz produkcja i handel bronią¹⁵. Wskazano na zagrożenia pokoju, które mogą doprowadzić do wojny: niesprawiedliwość, nadmierne nierówności gospodarcze i społeczne, zazdrość, podejrzliwość i pycha¹⁶.

Systematyczną prezentację kwestii pokoju zawarto w *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, które zostało wydane przez Papieską Radę Justitia et Pax w 2004 r.¹⁷. Poświęcono jej rozdział XI pt. *Upowszechnianie pokoju* (nr 488–520). Zagadnienie pokoju osadzono najpierw w kontekście biblijnym, następnie zwrócono uwagę na znaczenie miłości, których owocem jest pokój, a także na klęskę działań na rzecz pokoju w postaci wojny. Kościół nie jest obojętny wobec sprawy pokoju, gdyż stanowi ona integralną część jego działalności ewan-

¹² *Gaudium et spes*, nr 78.

¹³ *Ibidem*, nr 83.

¹⁴ *Ibidem*, nr 82.

¹⁵ *Katechizm Kościoła katolickiego*, nr 2314–2316.

¹⁶ *Ibidem*, nr 2317.

¹⁷ Tekst dostępny jest na stronie internetowej: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_pl.html [10.05.2013]. W formie drukowanej kompendium wydane zostało przez Wydawnictwo Jedność (Kielce) w 2005 r.

gelizacyjnej. W tej aktywności Kościołowi potrzeba „[...] świadectwa proroków bez broni [...]”¹⁸. W Kościele promuje się działania, które mają doprowadzić do pokoju. Przede wszystkim chodzi o przebaczenie i pojednanie oparte o sprawiedliwość i prawdę¹⁹. Zewnętrznym wyrazem kościelnego zaangażowania w kwestię pokoju są Światowe Dni Pokoju²⁰.

Ważnym wykładem nauki społecznej Kościoła są papieskie encykliki, określane mianem społecznych – począwszy od *Rerum novarum* (1891) autorstwa Leona XIII po *Caritas in veritate* (2009) Benedykta XVI. Podejmowane w nich tematy, w tym pokój, prezentowane są z „europejskiej” perspektywy. Bardziej interesujące stwierdzenia o pokoju można znaleźć w encyklice Pawła VI *Populorum progressio* (1967) i Jana Pawła II *Sollicitudo rei socialis* (1987). Paweł VI akcentuje, że nie można traktować pokoju jako zaniechania działań wojennych bazującego na równowadze sił. Jest on efektem codziennego wysiłku ludzkiego, w ramach którego buduje się międzyludzkie relacje oparte na sprawiedliwości²¹. Jan Paweł II zwraca uwagę na solidarność jako drogę wiodącą do pokoju oraz rozwoju społeczności ludzkiej. Konieczne jest przewyciężenie polityki przeciwstawnych bloków, porzucenie ekonomicznego, militarnego i politycznego imperializmu oraz transformacja wzajemnej nieufności we współpracę²².

Podsumowując można stwierdzić, że kościelna nauka nt. pokoju bazuje na biblijnej inspiracji. Charakteryzuje ją ciągłość²³. Stanowi ona ogólną odpowiedź na ujawniające się lokalnie i ponadlokalnie problemy. Kwestia Afryki, w tym pokoju na tym kontynencie, nie jest podejmowana w tych dokumentach²⁴.

¹⁸ *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, nr 496.

¹⁹ *Ibidem*, nr 518.

²⁰ Od 1968 r. obchodzi się je 1 stycznia. Z tej okazji papieże wydają orędzia dotyczące kwestii pokoju.

²¹ *Populorum progressio*, nr 76.

²² *Sollicitudo rei socialis*, nr 39.

²³ Np. kolejne encykliki społeczne papieże publikują w rocznicę encykliki *Rerum novarum* oraz cytują poprzedników.

²⁴ Np. w *Kompendium...* kwestia Afryki pojawia się tylko raz w kontekście zbrodni ludobójstwa (nr 506).

Ecclesia in Africa

W adhortacji *Ecclesia in Africa* zaprezentowano sytuację Kościoła katolickiego w Afryce – w przeszłości i obecnie. Głównym tematem jest kwestia ewangelizacji na czarnym lądzie. Podkreśla się, że dla trwałego osadzenia wartości ewangelicznych na tamtejszym obszarze nieodzowna jest właściwie zrealizowana inkulturacja²⁵. Jednym z elementów ewangelizacji są działania na rzecz pokoju. Adhortacja jest owocem obrad I Zgromadzenia Specjalnego Synodu Biskupów dla Afryki, które miało miejsce w dn. 10 kwietnia – 8 maja 1994 r.

W adhortacji używany jest nieco inny „język eklezjalny”, niż ten, który znany jest z „europejskich” dokumentów kościelnych, w tym encyklik społecznych. W nich głównym instrumentem intelektualnym jest personalizm katolicki wypracowany przez takich myślicieli jak Jacques Maritain (1882–1973) i Emmanuel Mounier (1905–1950) z jego głównymi pojęciami: *osoba* i *godność osoby ludzkiej*²⁶.

W *Ecclesia in Africa* zaproponowano inne pojęcie: *Kościół – Rodzina Boża*, które stanowi *hermeneutyczny klucz* do papieskiego dokumentu. Jan Paweł II tłumaczy, że rodzina stanowi naczelną wartość afrykańskiej kultury i tradycji. Życie jest tam szanowanej od poczęcia do śmierci; w rodzinach jest miejsce dla dzieci, krewnych i starców. Papież stwierdza: „Kultury afrykańskie mają wyostrzony zmysł solidarności i życia wspólnotowego. W Afryce nie do pomyślenia jest święto, w którym nie uczestniczy cała wioska. Życie wspólnotowe

²⁵ J. Różański, *Słowo wstępne*, w: *Ecclesia in Africa*, s. 6. W dokumencie wydanym w 1988 r. przez Międzynarodową Komisję Teologiczną pt. *Wiara i inkulturacja* podano, że inkulturacja to „[...] wysiłek Kościoła zmierzający do wprowadzenia orędzia Chrystusa w określone środowisko społeczno-kulturowe, wzywając do wiary według wszystkich jej własnych wartości, uwzględniający, że są one do pogodzenia z Ewangelią”. Tekst dokumentu zob.: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_1988_fede-inculturazione_pl.html [29.05.2013].

²⁶ S. Bober, *Personalizm*, w: K. Chojnicka, M. Jaskólski (red.), *Słownik historii doktryn politycznych*, t. 4, M – Q, Warszawa 2009, s. 567. Nie oznacza to, że nie ma w adhortacji odniesień do pojęcia osoby i jej godności; por. punkt pt. *Godność i rola mężczyzny i kobiety* (*Ecclesia in Africa*, nr 82).

w Afryce jest bowiem przejawem istnienia wielkiej rodziny. Modłę się gorąco i proszę innych o modlitwę, aby Afryka na zawsze zachowała to cenne dziedzictwo kulturowe i aby nigdy nie uległa pokusom indywidualizmu, tak bardzo obcego jej najlepszym tradycjom”²⁷.

Kościół pojmowany jako Rodzina Boża stanowi przeciwwagę dla plemiennej/klanowej struktury społeczeństw afrykańskich i związanej z nią plemiennej solidarności, w ramach której obowiązkiem jest pomaganie współplemieńcom, zaś szkoderie pochodzącym spoza plemienia²⁸.

Jan Paweł II postuluje, aby wypracowano teologię Kościoła-Rodziny. Takie podejście nie jest czymś unikatowym. W konstytucji soborowej *Lumen gentium* (nr 6) Kościół prezentowany jest przy pomocy (mających biblijne osadzenie) obrazowych ujęć: Ciało Mistyczne, Lud Boży, świątynia Ducha, owczarnia, mieszkanie Boga z ludźmi, oblubienica Chrystusa, nasza matka, miasto święte, załączek przyszłego Królestwa²⁹.

W adhortacji *Ecclesia in Africa* pojęcie pokój pojawia się w połączeniu ze sprawiedliwością³⁰. Np.: „Skoro głoszenie sprawiedliwości i pokoju stanowi nieodłączną część misji ewangelizacyjnej, to troska o te wartości winna też być elementem programu duszpasterskiego każdej chrześcijańskiej wspólnoty. Dlatego tak bardzo nalegam, aby wszystkie osoby zaangażowane w duszpasterstwo zostały odpowiednio przygotowane do tego rodzaju apostołatu: «Formacja duchownych, zakonników i świeckich, obejmująca dziedziny właściwe dla ich

²⁷ *Ecclesia in Africa*, nr 43.

²⁸ A. Romejko, *Problem ubóstwa we współczesnej Afryce w nauczaniu społecznym Kościoła katolickiego*, w: A. Żukowski (red.), *Problem bogactwa i biedy we współczesnej Afryce*, „Forum Politologiczne” t. 12, Olsztyn 2011, s. 145. W ciekawy sposób do kwestii plemienności w Afryce nawiązał papież Benedykt XVI w 2009 r. w czasie wizyty w Kamerunie. Odnosząc się do zamieszkujących kraj 200 grup plemiennych nazwał go „Afryką w miniaturze”; zob. Benedykt XVI, *Begrüßungszeremonie, Ansprache von Benedikt XVI., Internationaler Flughafen Nsimalen, Yaounde, Dienstag, 17. März 2009*, http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2009/march/documents/hf_ben-xvi_spe_20090317_welcome-yaounde_ge.html [06.05.2013].

²⁹ *Ecclesia in Africa*, nr 63.

³⁰ Por. nr 8, 21, 57, 66, 69, 105 i 107.

apostolatu, winna kłaść nacisk na nauczanie społeczne Kościoła. Każdy, zgodnie ze swoim stanem życia, powinien sobie uświadomić, jakie ma prawa i obowiązki, zrozumieć, na czym polega dobro wspólne i jak należy mu służyć, a także poznać zasady uczciwego zarządzania majątkiem publicznym i poprawnego uczestnictwa w życiu politycznym, aby móc w sposób wiarygodny występować przeciw przejawom niesprawiedliwości społecznej»³¹.

Budowanie społecznego pokoju to zadanie ludzi świeckich, przede wszystkim zaś przywódców politycznych, których postępowanie powinno być przeniknięte głębokim zmysłem moralnym³². Wzywa się ich: „Synod [...] apeluje do sumienia rządzących państwami i odpowiedzialnych za dobro społeczne, aby tworzyli coraz lepsze warunki dla wyzwolenia i harmonijnego rozwoju ludności swoich krajów. Tylko za taką cenę można zbudować pokój między narodami”³³. Koniecznością jest właściwe przygotowanie świeckich, którzy zaangażują się w życie polityczne: „[...] tych chrześcijan, którzy zajmują odpowiedzialne stanowiska, należy odpowiednio przygotować do spełniania zadań politycznych, gospodarczych i społecznych, zapewniając im solidną formację w dziedzinie nauki społecznej Kościoła, aby mogli być wiernymi świadkami Ewangelii w swojej sferze działalności”³⁴. Jan Paweł II podkreśla, że Afryce potrzebni są „[...] święci politycy i przywódcy państw – [...] ludzie, którzy bezgranicznie kochają swój naród i pragną raczej służyć niż panować”³⁵.

Ważną kwestią jest dialog, który ma umożliwić przekraczanie różnorodnych barier: „Słusznie zwrócono uwagę, że w państwach, których granice są dziedzictwem pozostawionym przez mocarstwa kolonialne, głęboka wzajemna wrogość różnych grup etnicznych, tradycji, języków, a także religii stanowi często przeszkodę dla ich współistnienia. Konflikty plemienne niejednokrotnie stwarzają zagrożenie jeśli nie dla pokoju, to w każdym razie dla wspólnego dobra całego społeczeństwa”³⁶.

³¹ *Ecclesia in Africa*, nr 107.

³² *Ibidem*, nr 22.

³³ *Ibidem*, nr 70.

³⁴ *Ibidem*, nr 90.

³⁵ *Ibidem*, nr 111.

czeństwa, utrudniają też życie Kościołów oraz współpracę z Pasterzami z innych grup narodowościowych³⁶.

Przestrzenią dialogu w wymiarze lokalnym i ponadlokalnym jest Kościół-Rodzina. Na poziomie kontynentalnym biskupi mają okazję do wymiany poglądów w ramach Sympozjum Konferencji Episkopatów Afryki i Madagaskaru (*Symposium of Episcopal Conferences of Africa and Madagascar, SECAM*)³⁷. Znaczenie ma dialog ekumeniczny i międzyreligijny. Warunkiem *sine qua non* w relacjach islamsko-chrześcijański jest poszanowanie wolności religijnej, której potwierdzeniem jest możliwość religijnej ekspresji w przestrzeni publicznej, oraz odrzucenie motywowanych religijnie aktów przemocy³⁸.

Jan Paweł II odnosi się do prorockiej misji Kościoła, który ma być głosem tych, którzy głosu nie mają. Realizowana jest ona poprzez apelowanie do sumień rządzących oraz odpowiedzialnych za dobro społeczne, aby tworzyli coraz lepsze warunki dla wyzwolenia i harmonijnego rozwoju ludności swoich krajów, gdyż jedynie „[...] za taką cenę można zbudować pokój między narodami”³⁹. Innym zadaniem, które jest realizowane w ramach misji prorockiej, jest piętnowanie i zwalczanie tego wszystkiego, co poniża i niszczy człowieka poprzez ukazywanie zła i niesprawiedliwości. Papież zastrzega, że przepowiadanie Ewangelii jest pierwotne w stosunku do funkcji oskarżycielskiej⁴⁰.

Podnosząc kwestię praw człowieka, które chętnie depce się w Afryce, papież podkreśla, że nie można zadowolić się działalnością o improwizowanym charakterze. Z tego powodu zaleca konferencjom episkopatów zakładanie Komisji Sprawiedliwości i Pokoju, których zadaniem będzie uświadamianie chrześcijańskim wspólnotom wynikającej z Ewangelii powinności obrony praw człowieka⁴¹.

³⁶ Ibidem, nr 49.

³⁷ W języku francuskim i portugalskim używa się akronimu SCEAM. Więcej informacji nt. sympozjum zob. na stronie internetowej <http://www.secam-sceam.org>.

³⁸ *Ecclesia in Africa*, nr 65–66.

³⁹ Ibidem, nr 70.

⁴⁰ Ibidem, nr 70.

⁴¹ Ibidem, nr 106.

Widoczną konsekwencją niesprawiedliwości politycznej w Afryce są napięcia, prowadzące w skrajnych przypadkach do konfliktów zbrojnych oraz wojen domowych i w konsekwencji do głodu, epidemii, zniszczenia, masowych mordów i skandalu tragedii uchodźców. Ujawnia się potrzeba sprawiedliwej dystrybucji często niebyt obfitych zasobów. Obciążenia i korzyści powinny być rozłożone w sposób uczciwy i sprawiedliwy. Nie do zaakceptowania jest marnotrawstwo i próby przywłaszczania majątku przez osoby pozbawione obywatelskiego zmysłu lub wyzuty z wszelkich skrupułów obcokrajowców. Czymś, co sprzyja takiej sytuacji, jest korupcja, przy pomocy której lokalne oraz zagraniczne grupy interesu w nieuczciwy sposób korzystają z narodowego majątku⁴².

„Odrutką” na powyższe problemy jest Kościół jako Rodzina Boża: „Kościół jako Rodzina Boża na ziemi musi być żywym znakiem i skutecznym narzędziem powszechnej solidarności, służąc budowie wspólnoty sprawiedliwości i pokoju, która ogarnie całą planetę. Lepszy świat można zbudować tylko na solidnych fundamentach zdrowych zasad etycznych i duchowych”⁴³.

Realizacja zasady solidarności w Afryce leży w interesie bogatych narodów, gdyż w ten sposób można zapewnić ludzkości trwałą pokój i zgodne współistnienie: „[...] wszyscy ludzie noszą w sobie obraz Boży i są powołani, by należeć do jednej rodziny odkupionej krwią Chrystusa, należy zapewnić każdemu sprawiedliwy udział w bogactwach ziemi, którą Bóg oddał do dyspozycji wszystkich”⁴⁴.

Africae munus

Adhortacja *Africae munus* powstała jako owoc II Zgromadzenia Specjalnego Synodu Biskupów Afrykańskich, które obradowało w dn. 4–25 października 2009 r. W adhortacji *Ecclesia in Africa* pokój był jedną z wielu podjętych kwestii. W *Africae munus* jest on głów-

⁴² Ibidem, nr 112–113.

⁴³ Ibidem, nr 114.

⁴⁴ Ibidem, nr 114.

nym tematem⁴⁵. Odniesienie do niego zawarte zostało w rozbudowanym tytule adhortacji: „[...] o Kościele w Afryce w służbie pojednania, sprawiedliwości i pokoju [...]”. Dokument podzielono na dwie części. W pierwszej zaprezentowano gdzie i w jaki sposób należy podjąć działania, których celem ma być osiągnięcie pojednania, sprawiedliwości i pokoju, w drugiej odniesiono się do poszczególnych członków Kościoła i zadań, które na nich spoczywają.

Benedykt XVI, podobnie jak Jan Paweł II, określa Kościół jako Rodzinę Bożą⁴⁶. Zwraca uwagę, że pojęcie to jest przydatne w kościelnym przepowiadaniu także w przestrzeni pozaafrykańskiej: „Obraz ten jest ważny nie tylko dla Kościoła w Afryce, lecz także dla Kościoła powszechnego, w czasie, gdy rodzina jest zagrożona przez tych, którzy chcą życia bez Boga”⁴⁷.

Papież przywołuje „afrykańską traumę” – bolesne blizny pozostawione przez bratobójcze walki między wspólnotami etnicznymi, niewolnictwo i kolonizację. Podkreśla, że i współcześnie ujawnia się rywalizacja oraz nowe formy niewolnictwa i kolonizacji⁴⁸.

Odnosząc się do kwestii społecznych zwrócono w adhortacji uwagę na trzy: pojednanie, sprawiedliwość i pokój⁴⁹. Pokój osiągniany bez sprawiedliwości jest iluzoryczny i krótkotrwały. Jeśli sprawiedliwości nie będzie osadzona w pojednaniu, to pozostanie niepełna i nie będzie autentyczną sprawiedliwością⁵⁰. Pojednanie jest pojęciem pierwotnym w stosunku do polityki. Odnosi się ono najpierw do pojednania człowieka z Bogiem. Doświadczenie Bożego przebaczenia umożliwia

⁴⁵ Ks. Jarosław Różański podkreśla, że z jednej strony w *Africae munus* mamy do czynienia z kontynuacją tematyczną w stosunku *Ecclesia in Africa*, z drugiej zaś nastąpiło pewne przesunięcie akcentów z tematyki wewnątrzkościelnej na tę „ku światu”; zob.: J. Różański, *Kościół w Afryce i jego wyzwania w świetle Lineamenta*, w: J. Różański (red.), *Ecclesia in Africa...*, s. 30.

⁴⁶ *Africae munus*, nr 3.

⁴⁷ *Ibidem*, nr 7; por. *Deus caritas est*, nr 25 i 32. Również papież Franciszek używa tego pojęcia; zob. *Kościół jako rodzina Boża – nowy cykl papieskich katechez*, „Internetowy Dziennik Katolicki” 29.05.2013.

⁴⁸ *Africae munus*, nr 9.

⁴⁹ *Ibidem*, nr 17.

⁵⁰ *Ibidem*, nr 18.

pojednanie z ludźmi. Sprawia, że stają się oni „ambasadorami pojednania”⁵¹. Pojednanie wymaga konkretnego działania – wskazania winnych, oczyszczenia pamięci i ujawniania prawdy o złu, po to, aby się ono nie powtórzyło⁵².

Budowanie sprawiedliwego ładu społecznego leży w gestii sfery politycznej. Zadaniem Kościoła jest kształtowanie prawych sumień, takich, które będą wrażliwe na wymogi sprawiedliwości. Papież podkreśla, że Kościół nie proponuje technicznych rozwiązań i nie chce mieszać się do władzy państwowej. Nie oznacza to jego absencji w tej przestrzeni⁵³. Poprzez Komisje Sprawiedliwości i Pokoju Kościół zaangażował się w formację obywatelską mieszkańców oraz wsparcie procesów wyborczych. Dały one okazję do działań o charakterze edukacyjnym – kształcenia sumień i wyrabiania postaw naznaczonych obywatelską odpowiedzialnością⁵⁴.

Benedykt XVI krytykuje stosunki społeczno-gospodarcze panujące w Afryce. Czymś niemoralnym jest zagarnięcie dóbr ziemi poprzez mniejszość kosztem całych narodów. Sprawiedliwość, która jest realizowana na płaszczyźnie prywatnej i publicznej, gospodarczej i społecznej musi uwzględniać zasadę pomocniczości i solidarność, a nawet miłosierdzie⁵⁵. Jeśli miłość Chrystusa będzie inspirowała działania, to bliźni będzie obdarzany obficie, niż jest to wymagane w ramach sprawiedliwości pojmowanej jako oddanie drugiemu tego, co się jemu należy⁵⁶.

Obok Kościoła – Rodziny Bożej interesujący jest obraz „tej samej krwi”, która płynie w żyłach uczestniczących w Eucharystii. Stanowi on okazję do zwrócenia uwagi na konieczność przełamania barier natury plemiennej, narodowej i rasowej. Papież stwierdza: „Pismo święte zaświadcza, że przelana Krew Chrystusa staje się przez chrzest zasadą i więzią nowego braterstwa. Jest ona przeciwieństwem podziału,

⁵¹ Ibidem, nr 19–20.

⁵² Ibidem, nr 21.

⁵³ Ibidem, nr 22.

⁵⁴ Ibidem, nr 23.

⁵⁵ Ibidem, nr 24.

⁵⁶ Ibidem, nr 28.

trybalizmu, rasizmu, etnocentryzmu (por. Ga 3,26–29). Eucharystia jest siłą, która gromadzi rozproszone dzieci Boże i zachowuje je w komunii, ponieważ w naszych żyłach płynie Krew samego Chrystusa, która uczyniła nas Synami Bożymi, członkami Rodziny Bożej. Przyjmując Jezusa w Eucharystii i Piśmie Świętym, jesteśmy posłani do świata, aby dać mu Chrystusa poprzez służenie innym⁵⁷.

Barierą w znaczący sposób utrudniającą uczestnictwo w ponadplemiennej przestrzeni Rodziny Bożej jest analfabetyzm. Benedykt XVI stwierdza dobitnie: „Analfabetyzm stanowi jeden z największych hamulców rozwoju. Jest to plaga równa pandemiom. Niewątpliwie nie zabija wprost, ale aktywnie przyczynia się do marginalizacji osoby – co jest formą śmierci społecznej – i uniemożliwia jej dostęp do wiedzy. Alfabetyzacja jednostki oznacza uczynienie jej członkiem całej *res publica*, w której budowanie będzie mogła wnieść wkład, i umożliwienie chrześcijaninowi dostępu do niezrównanego skarbu Pisma Świętego, które karmi jego życie wiarą⁵⁸.

W Afryce i w innych miejscach na świecie pokój warunkują stosunki międzyreligijne. Dlatego jest „[...] ważne, by Kościół promował dialog jako postawę duchową, aby ludzie wierzący uczyli się pracować razem, na przykład w stowarzyszeniach nastawionych na pokój i sprawiedliwość, w duchu zaufania i pomocy wzajemnej⁵⁹. Odnosząc się do dialogu z islamem papież stwierdza, że jest on realizowany w różny sposób: „W niektórych krajach panuje dobre porozumienie między chrześcijanami a muzułmanami; w innych miejscowi chrześcijanie są najwyższymi obywatelami drugiej kategorii, a katolicy z zagranicy, duchowni i świeccy, mają trudności z uzyskaniem wiz i zezwoleń na pobyt; w innych nie są wystarczająco rozróżnione czynniki religijne i polityczne i wreszcie w jeszcze innych istnieje nastawie-

⁵⁷ Ibidem, nr 41.

⁵⁸ Ibidem, nr 75. W *Lineamenta*, nr 21 zwrócono uwagę, że analfabetyzm zmniejsza mentalność trybalną. Niezdolność do czytania i pisania skazuje na przekaz ustny, w ramach którego rzeczywistość prezentowana jest z perspektywy danego plemienia.

⁵⁹ *Africae munus*, nr 88.

nie agresywne⁶⁰. Podobnie jak Jan Paweł, II Benedykt XVI zwraca uwagę na kwestię wolności religijnej, którą określa mianem „drogi do pokoju”. Nieodzowne jest realizowanie jej na poziomie prawnym i praktycznym. Odnosi się ona do prawa swobodnego wyboru religii, sprawowania kultu oraz wolności sumienia⁶¹.

Okazję do intensywnego ponadplemiennego i ponadnarodowego dialogu stanowią spotkania biskupów afrykańskich (SECAM) a także przełożonych zakonnych w ramach Konfederacji Konferencji Wyższych Przełożonych Afryki i Madagaskaru (*Confederation of Conferences of Major Superiors of Africa and Madagascar*, COMSAM)⁶². Godne uwagi są także ruchy i stowarzyszenia katolickie działające w Afryce⁶³.

Kończąc adhortację Benedykt XVI stwierdził, że pojednanie to zadanie, z którym wiąże się wysiłek budowania zgody z bliźnimi, przekraczania barier językowych, kulturowych i rasowych. Papież uważa, że takie doświadczenie z pewnością wyda obfite owoce dla Afryki⁶⁴.

Zakończenie

Pokój stanowi rzeczywistość, która w wyraźny sposób wykracza poza brak wojny czy przemocy. Z wielopłaszczyznowym rozumieniem pokoju mamy do czynienia już w Biblii. Odnosi się go tam do porządku doczesnego i nadprzyrodzonego, do dóbr materialnych i duchowych, do relacji pomiędzy ludźmi oraz ich stosunku do Boga. Nauczanie społeczne Kościoła jest inspirowane tekstami biblijnymi. Mamy w nim do czynienia z kontynuacją. W kolejnych tekstach uwzględnia się dorobek wcześniejszych autorów. Symptomatyczne jest to, że w encyklikach społecznych, z którymi kojarzona jest katolicka nauka społeczna, nie

⁶⁰ Ibidem, nr 94.

⁶¹ Ibidem, nr 94.

⁶² Zob. stronę internetową <http://www.comsam-cosmam.org>.

⁶³ Ibidem, nr 107, 120.

⁶⁴ Ibidem, nr 169–170.

podejmuje się tematu Afryki. Z tego powodu obrady synodalne, których owocem są adhortacje: *Ecclesia in Africa* i *Africae munus*, należy uznać za cenne i pożyteczne wydarzenie. Ciekawostką jest odejście od używania „europejskich” pojęć na rzecz afrykańskich, szczególnie zaś Kościoła jako Rodziny Bożej, która zajmuje ważne miejsce w obu dokumentach. Podczas gdy w adhortacji Jana Pawła II poświęconej ewangelizacyjnej misji Kościoła kwestia pokoju jest jedną z wielu poruszonych, to w *Africae munus* jest ona głównym tematem. Charakterystyczne jest to, że w obu dokumentach pojęcie pokój pojawia się razem z innym, mającym ważkie znaczenie ze społecznego punktu widzenia, a mianowicie ze sprawiedliwością. W obu dokumentach zwraca się uwagę na potrzebę aktywizacji świeckich, którzy podejmą działania mające na celu naprawienie zła dotyczącego kontynent afrykański. W przestrzeni kościelnej okazją do budowania nieograniczonej barierami komunii afrykańskiej stanowi współpraca w ramach SCEAM i COMSAM.

BIBLIOGRAFIA

- Allen J., *Rabble-Rouser for Peace. The Authorized Biography of Desmond Tutu*, New York – London – Toronto – Sydney 2006.
- Benedikt XVI., *Begrüßungszeremonie, Ansprache von Benedikt XVI., Internationaler Flughafen Nsimalen, Yaounde, Dienstag, 17. März 2009*, http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2009/march/documents/hf_ben-xvi_spe_20090317_welcome-yaounde_ge.html.
- Benedykt XVI., *Encyklika Deus caritas est Ojca Świętego Benedykta XVI do biskupów, prezbiterów i diakonów, do osób konsekrowanych i wszystkich wiernych świeckich o miłości chrześcijańskiej*, Warszawa 2006.
- Benedykt XVI., *Posynodalna adhortacja apostolska „Africae munus” papieża Benedykta XVI do biskupów, duchowieństwa, osób konsekrowanych i wiernych świeckich o Kościele w Afryce w służbie pojednania, sprawiedliwości i pokoju: „Wy jesteście solą dla ziemi. [...], Wy jesteście światłem świata” (Mt 5, 13.14)*, Warszawa 2011.
- Bober S., *Personalizm*, w: K. Chojnicka, M. Jaskólski (red.), *Słownik historii doktryn politycznych*, t. 4, M – Q, Warszawa 2009.
- Dąbrowski E., *Profetyzm*, w: E. Dąbrowski (red.), *Podręczna encyklopedia biblijna*, t. 2, M – Z, Poznań – Warszawa – Lublin 1959.

- Deissler A., *Propheten, Prophetische Bücher des AT*, w: K. Rahner und andere (Hrsg.), *Sacramentum mundi. Theologisches Lexikon für die Praxis*, Bd. 3, *Konfessionalismus bis Quietismus*, Freiburg – Basel – Wien 1969.
- Górski J., *Na drodze do afrykańskiego synodu*, w: J. Róžański (red.), *Ecclesia in Africa. Pojednanie, sprawiedliwość i pokój – wyzwania dla Kościoła w Afryce na początku XXI w.*, Warszawa 2006.
- Jan Paweł II, *Ecclesia in Africa*, w: M. Romanek (red.), *Adhortacje apostołskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, 1979–1995, Kraków 2006.
- Jan Paweł II, *Encyklika Sollicitudo rei socialis Ojca Świętego Jana Pawła II skierowana do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych, synów i córek Kościoła oraz wszystkich ludzi dobrej woli z okazji dwudziestej rocznicy ogłoszenia Populorum progressio*, Wrocław 1997.
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994.
- Kościół jako rodzina Boża – nowy cykl papieskich katechez*, „Internetowy Dziennik Katolicki” 29.05.2013.
- Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005.
- Léon-Dufour X., *Słownik Nowego Testamentu*, Poznań 1993.
- Lineamenta*, Vatican City 2006.
- Mello A., *Judaizm*, Kraków 2003.
- Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *Wiara i inkulturacja* (1988) http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_1988_fede-inculturazione_pl.html [29.05.2013].
- Paweł VI, *Encyklika Populorum progressio (O popieraniu rozwoju ludów) Ojca Świętego Pawła VI do biskupów, kapłanów, zakonników, do wiernych całego świata katolickiego oraz do wszystkich ludzi dobrej woli*, Wrocław 1999.
- Pikor W., *Profetyzm*, w: E. Gigilewicz (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 16, *Porpora – Reptowski*, Lublin 2012.
- Romejko A., *Rola arcybiskupa Desmond Tutu w walce z apartheidem*, w: A. Żukowski (red.), *Ugrupowania polityczne i ruchy społeczne w Afryce*, „Forum Politologiczne” t. 9, Olsztyn 2009.
- Romejko A., *Problem ubóstwa we współczesnej Afryce w nauczaniu społecznym Kościoła katolickiego*, w: A. Żukowski (red.), *Problem bogactwa i biedy we współczesnej Afryce*, „Forum Politologiczne” t. 12, Olsztyn 2011.
- Róžański J., *Kościół w Afryce i jego wyzwania w świetle Lineamenta*, w: J. Róžański (red.), *Ecclesia in Africa. Pojednanie, sprawiedliwość i pokój – wyzwania dla Kościoła w Afryce na początku XXI w.*, Warszawa 2006.
- Róžański J., *Słowo wstępne*, w: J. Róžański (red.), *Ecclesia in Africa. Pojednanie, sprawiedliwość i pokój – wyzwania dla Kościoła w Afryce na początku XXI w.*, Warszawa 2006.
- Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 1967.

**THE QUESTION OF PEACE IN AFRICA
IN APOSTOLIC EXHORTATIONS
ECCLESIA IN AFRICA AND *AFRICAE MUNUS***

SUMMARY

Keywords: peace in Africa, Catholic Church in Africa, John Paul II, Benedict XVI, apostolic exhortations *Ecclesia in Africa* and *Africae munus*, evangelization of Africa

Peace clearly goes beyond the absence of war or violence. The Bible confirms a multifaceted understanding of the peace. There, it refers to the temporal order and the supernatural, the material and spiritual, to the relationship between human beings and their relationship to God. Social teaching of the Church is inspired by the biblical texts. It is symptomatic that in the social encyclicals, which is associated with Catholic social teaching, do not take up the subject of Africa. For this reason two Special Assemblies for Africa of the Synod of Bishops (1994, 2009) and their results – exhortations *Ecclesia in Africa* and *Africae munus* – should be considered as valuable and useful events. There is an interesting departure from the use of European concepts for African, especially the Church as Family of God, which is central to both exhortations. An evangelizing mission of the Church is the central topic of John Paul's II exhortation and the issue of peace is one of the many questions raised in it. The peace is the main theme in Benedict's XVI exhortation *Africae munus*. In both texts the concept of peace appears together with another term which is important for the social teaching of the Church, that of justice. Both documents draw attention to the need for activation of lay people who take action to remedy the misfortunes of the African continent. Meetings of the Symposium of Episcopal Conferences of Africa and Madagascar and the Confederation of Conferences of Major Superiors of Africa and Madagascar strengthen an ecclesiastical and social unity of Africa.